

” | Ворох В., Докучина Т. Економічне виховання як основа формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2022. Том 10, № 8. С. 26-31. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i8-004

Vorokh V., Dokuchyna T. Ekonomichne vykhovannia yak osnova formuvannia finansovoi hramotnosti uchniv z intelektualnyu porushenniamy [Economic education as the basis of forming financial literacy of students with intellectual disabilities]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2022. Vol. 10, No 8. S. 26-31. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i8-004

УДК 159.923.2

DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i8-004

Вікторія ВОРОХ

Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1946-8095>
 vikysska28@gmail.com

Тетяна ДОКУЧИНА

Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7892-7728>
 dokuchyna@gmail.com

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. Стаття присвячена проблемі економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Впровадження компетентнісного підходу в освіту актуалізує проблему формування фінансової грамотності учнів у процесі економічного виховання. Метою дослідження є аналіз проблеми економічного виховання як основи формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями. У дослідженні використано методи теоретичного аналізу та узагальнення літературних джерел. Охарактеризовано фінансову грамотність як одну із ключових компетентностей учнів. Обґрунтовано, що наявність інтелектуальних порушень негативно позначається на формуванні фінансової грамотності, зокрема учні з інтелектуальними порушеннями мають значні труднощі у розумінні економічних процесів та усвідомленні себе як суб'єкта економічних відносин, їм складно адаптуватись до самостійного економічного життя. Визначено, що формування фінансової грамотності є завданням економічного виховання, що передбачає не лише засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок економічної діяльності, а й формування свідомої економічної поведінки, якостей особистості, потреби в економічних знаннях та розвиток інтересу до проблем економіки. Здійснено аналіз можливостей реалізації економічного виховання у процесі навчання, корекційно-розвиткової та позакласної роботи. Визначено, що уроки математики є базою для формування економічних знань; уроки трудового навчання забезпечують можливість інтегрування елементів практичної економічної діяльності у навчання. Економічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями може реалізуватись під час корекційно-розвиткової роботи, зокрема на заняттях з соціально-побутового орієнтування. Позакласна виховна робота сприяє формуванню пізнавального інтересу до економічних знань та ринкових відносин, економічної поведінки учнів. Визначено вагому роль сім'ї у реалізації завдань економічного виховання. Зроблено висновок про доцільність посилення ролі закладів освіти в економічному вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями та поєднання зусиль з сім'ями дітей у цьому напрямі.

Ключові слова: економічне виховання; компетентність; фінансова грамотність; учні з інтелектуальними порушеннями; урок; корекційно-розвиткове заняття; позакласна робота; сім'я; виховання.

Viktoriia VOROKH

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1946-8095>
 vikysska28@gmail.com

Tetiana DOKUCHYNA

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7892-7728>
 dokuchyna@gmail.com

ECONOMIC EDUCATION AS THE BASIS OF FORMING FINANCIAL LITERACY OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract. The article is devoted to the problem of economic education of students with intellectual disabilities. The introduction of the competency-based approach to education actualizes the problem of forming students' financial literacy in the process of economic education. The purpose of the article is to analyze the problem of economic education as a basis for the formation of financial literacy of students with intellectual disabilities. The research used methods of theoretical analysis and generalization of literary sources. Financial literacy is characterized as one of the key competencies of students. It is substantiated that the presence of intellectual disorders negatively affects the formation of financial literacy, in particular, these students have significant difficulties in understanding economic processes and awareness of themselves as subjects of economic relations, it is difficult for them to adapt to independent economic life. It was determined that the formation of financial literacy is the task of economic education of students, which involves not only the assimilation of systematized knowledge, abilities, skills of economic activity, but also the formation of conscious economic behavior, personality qualities, the need for economic knowledge and the development of interest in economic problems. An analysis of the possibility of implementing economic education in the process of education, correctional development and extracurricular work was carried out. It was determined that mathematics lessons are the basis for the formation of economic knowledge; labor training lessons provide an opportunity to integrate elements of practical

economic activity into training. Economic education of students with intellectual disabilities can also be implemented during correctional and developmental work, in particular during classes on social and everyday orientation. Extracurricular educational work contributes to the formation of cognitive interest in economic knowledge, increases students' economic knowledge, helps teachers to cultivate students' interest in market relations. The important role of the family in the implementation of tasks of economic education is defined. A conclusion was made about the expediency of strengthening the role of educational institutions in the economic upbringing of students with intellectual disabilities and combining efforts with children's families in this direction.

Keywords: economic education; competence; financial literacy; students with intellectual disabilities; lesson; remedial and developmental lesson; extracurricular work; family; upbringing.

Постановка проблеми. Одне з ключових місць у навчанні та вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями належить економічному вихованню, яке сприяє успішній соціальній адаптації учнів та формуванню готовності до самостійного життя. В сучасних динамічних умовах розвитку, коли інформаційний прогрес досить швидко змінює вимоги до організації економічних відносин, переводячи їх у цифрове поле та розвиваючи електронний грошовий обіг, проблема економічного виховання дітей, з одного боку, полегшується, оскільки поступово зменшується потреба в операціях з готівкою, а з іншого – ускладнюється необхідністю постійного оновлення знань про електронні засоби розрахунків. Відповідно, постійні зміни соціально-економічних умов виховання дітей з інтелектуальними порушеннями потребують більш глибокої та серйозної базової економічної підготовки. Впровадження в освіту компетентнісного підходу для розв'язання протиріч у розвитку освіти та суспільства актуалізує проблему формування фінансової грамотності учнів у процесі економічного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічного виховання досить широко висвітлюється в наукових джерелах уже досить тривалий час. Питання економічного виховання підростаючого покоління в загально-теоретичному та практичному аспекті досліджували В. Загривий [4], Л. Кашуба, О. Черешнюк [5], О. Падалко [9] та ін. Формування фінансової грамотності учнів у процесі навчання та виховання було предметом дослідження Н. Бахмат [1], С. Булавенко, Н. Примаченко, О. Шпака [13] та ін.

У спеціальній педагогіці вивчались окремі аспекти економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. В Бондар, К. Рейда [2], Г. Мерсіянова [7], В. Товстоган [12] та ін. розглядали питання економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями в аспекті професійно-трудоного навчання. І. Тат'янчикова [11], О. Сербова [10], Н. Ярмола [14] та ін. вивчали проблеми економічної соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями. Попри внесок вчених у вивчення окресленої проблеми, вона залишається актуальною та потребує подальших наукових розвідок.

Мета дослідження полягає в аналізі проблеми економічного виховання як основи формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку сучасної системи освіти в Україні передбачають впровадження компетентнісного підходу, основним завданням якого є формування ключових компетентностей, які забезпечують підготовку учнів до життя в суспільстві. У Державному стандарті базової середньої освіти серед ключових компетентностей, необхідних людині для життя, визначено підприємливість та фінансову грамотність, що передбачає «... ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо» [3].

Фінансова грамотність є запорукою успішної інтеграції учнів у соціокультурний простір та сучасні економічні відносини. Нам імпонує думка Н. Бахмат, яка тлумачить фінансову грамотність як «сукупність базових знань у галузі фінансів, банківської справи, страхування, а також бюджетування особистих фінансів, які дозволяють людині правильно підбирати необхідний фінансовий продукт чи послугу, тверезо оцінювати, брати на себе ризики, що можуть виникнути під час їх використання, грамотно накопичувати заощадження та визначати сумнівні (шахрайські) схеми вкладення грошей» [1, с. 111]. Відтак, фінансова грамотність проявляється у вмінні розпоряджатися власними коштами та приймати правильні фінансові рішення, яке формується на основі оволодіння фінансовими знаннями.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що наявність інтелектуальних порушень негативно позначається на формуванні фінансової грамотності як однієї з ключових компетентностей. Зокрема, учні з інтелектуальними порушеннями мають значні труднощі у пристосуванні до самостійного економічного життя. Їм складно усвідомлювати економічні процеси та себе як суб'єкта економіки [5, с. 124]. Окрім того, що діти з інтелектуальними порушеннями володіють обмеженим набором знань і умінь, їх комунікаційні здібності також обмежені, що робить процес навчання і виховання більш складним та повільним. Особисті інтереси таких дітей часто переважають над інтересами колективу, в

якому вони знаходяться, а усвідомлення своїх відносин з оточуючими досить поверхове. Спілкування з малознайомими людьми викликає великі труднощі через обмежений словниковий запас та порушення мовлення, що часто призводить до неможливості правильно побудувати речення та передати свої думки. За таких обставин, як зазначає Н. Ярмола, соціальна адаптація дитини уповільнюється, а у самої дитини починають формуватись негативні риси характеру. При цьому учні з інтелектуальними порушеннями демонструють такі риси як відсутність самостійності, безініціативність, відсутність мотивації до діяльності, неправильне розуміння потреб та інтересів, потребуючи постійного психолого-педагогічного контролю [14, с. 270].

В. Товстоган зазначає, що випускники з інтелектуальними порушеннями часто є соціально безпорадними через притаманну їм «незрілу соціально-економічну поведінку, некритичне мислення, невміння робити економічні розрахунки, передбачати наслідки власних вчинків, легкої навіюваності тощо» [12, с. 372-373].

О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко, С. Трикоз та ін. зазначають, що в учнів з інтелектуальними порушеннями в результаті засвоєння змісту освіти та спеціального корекційного впливу можна сформувати основи фінансової грамотності, зокрема: уявлення про грошові одиниці, необхідні для здійснення та організації побутової життєдіяльності, залучення до сфери соціально-побутової та елементарної економічної діяльності [6, с. 6].

Формування фінансової грамотності є завданням економічного виховання, що передбачає не лише засвоєння учнями систематизованих знань, умінь, навичок економічної діяльності, а й формування у них свідомої економічної поведінки, якостей особистості, потреби в економічних знаннях та розвиток інтересу до проблем економіки.

За визначенням Л. Кашуби та О. Черешнюк економічне виховання - це «організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної свідомості через передачу економічних знань, формування економічних умінь і навичок, пов'язаних з економічно цілеспрямованою діяльністю, формуванням економічно значущих якостей особистості, розвиток економічного мислення» [5, с. 133].

Г. Мерсіянова тлумачить економічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями як «процес формування в учнів економічних знань та вмінь, соціально значущих якостей особистості, необхідних у виробничій та в повсякденній діяльності». Вчена зазначає, що економічне виховання цих учнів передбачає формування у них вміння порівнювати свої потреби із матеріальними можливостями, усвідомлення ролі трудової діяльності для задоволення своїх потреб; виховання бережливості, економічності; формування економічних знань та вмінь тощо [7, с. 71].

Процес економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями має свою специфіку, пов'язану з особливостями розвитку дітей та відповідною організацією освітнього процесу. Розглянемо можливості реалізації економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання, корекційно-розвиткової та позакласної виховної діяльності.

Ефективність реалізації завдань економічного виховання під час уроків передбачає використання його виховного потенціалу, зокрема: визначення виховних можливостей навчального матеріалу в аспекті економічного виховання, постановка конкретних виховних завдань відповідно до цілей та змісту уроку, виховання загальнолюдських цінностей, актуальних для економічного виховання (відповідальність, бережливість, самостійність та ін.).

Вагому роль в реалізації завдань економічного виховання відіграють уроки математики, які забезпечують формування вміння усвідомлювати зміст понять, аналізувати отримані результати, узагальнювати, порівнювати, робити висновки, що є базою для формування економічних знань та вмінь. Н. Бахмат зазначає, що використання на уроках математики завдань економічного змісту у початковій ланці освіти сприяє успішному засвоєнню економічного матеріалу в середній і старшій школі, а також формуванню фінансової грамотності як компетентності [1]. Розв'язування задач економічного змісту активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку мотивації, формуванню практичних вмінь та навичок, оскільки отримані на уроках економічні знання та вміння в подальшому перетворюються у переконання та проявляються у вчинках і поведінці учнів.

Важливим у контексті економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями є використання елементів практичної економічної діяльності, які можна інтегрувати в уроки трудового навчання, на чому наголошують у своїх дослідженнях В. Бондар та К. Рейда. На таких уроках можна виготовляти вироби, які потім реалізовувати за гроші. При цьому учнів доцільно навчати цільовому та раціональному витрачання коштів для поліпшення їхнього побуту, оздоровлення, придбання нових інструментів та ін. Вчені вказують, що залучення старшокласників до праці на виробничій основі також формує у них навички економії електроенергії, догляду за інструментами, контролю якості виготовлених виробів та її покращення у разі необхідності, готовності до самостійної трудової діяльності та заробляння грошей тощо [2, с. 44-47].

Економічне виховання учнів реалізується також під час корекційно-розвиткової роботи. Н. Ярмола зазначає, що визначальну роль у процесі соціалізації учнів з інтелектуальними

порушеннями мають заняття з формування соціально-побутових навичок. Ці заняття передбачають підготовку дітей до самостійного життя та праці, отримання елементарних економічних знань, формування умінь, спрямованих на посилення їх соціальної адаптації, навичок ведення домашнього господарства, які також сприяють підвищенню загального розвитку. Такі заняття мають допомагати також розвивати у дітей самостійність у прийнятті життєво важливих для них рішень, користуватися послугами сторонніх осіб та різних установ і організацій (магазинів, підприємств служби побуту, зв'язку, медицини, транспорту тощо), формувати морально-етичні норми поведінки в соціумі, навички спілкування зі знайомими та незнайомцями тощо [14, с. 270].

Аналіз «Програми з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» (варіативний модуль «Подорож у життя») для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями» свідчить, що вона передбачає проведення корекційно-розвиткових занять спрямованих на формування наступних економічних навичок: здійснення покупок; види торгівельних споруд, їх призначення та відмінності; обслуговуючий персонал (продавці, касири, консультанти, охоронці); порядок купівлі товарів у торгових точках [8].

В цілому при розгляді питання формування у дітей з інтелектуальними порушеннями життєвих компетентностей, господарчо-побутових умінь і навичок дослідники сходяться в тому, що для успішної соціально-побутової адаптації та економічної соціалізації важливо навчити їх умінню самостійно раціонально організувати свою життєдіяльність: робити потрібні для життя і побуту покупки, раціонально та обґрунтовано підходити до вибору товарів, виконувати нескладні розрахунки при плануванні домашніх витрат тощо. При цьому практичне оволодіння господарчо-побутовими навичками має носити системний характер із поступовим ускладненням завдань, здійснюватись не тільки на основних уроках (наприклад, математичні задачі, ситуаційні вправи з розрахунками), а й у позакласній роботі, яка має значний потенціал для реалізації завдань економічного виховання.

В. Загривий зазначає, що позакласна виховна робота має вагоме значення для формування пізнавального інтересу до економічних знань та ринкових відносин, економічно правильної поведінки. Основними групами організаційних форм позакласної роботи з економічного виховання вчений виділяє наступні: теоретична робота (факультативи, гуртки, товариства); економічна діяльність (екскурсії, конференції, свята); громадсько-корисні роботи (участь у проведених заходах з охорони природи, шефська допомога); творча самодіяльність (участь у підготовці ділових економічних ігор, економічних вечорів, проведенні тижнів економіки тощо) [4]. Реалізація різних форм організації позакласної роботи сприяє ефективності економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями та забезпечує цілісність цього процесу.

І. Татяничкова наголошує на важливості активної участі батьків у економічному вихованні. При цьому у контексті питання соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями особливого значення надає формуванню навичок у сфері матеріально-побутового обслуговування і міжособистісних комунікацій. Важливою умовою успішної соціалізації вчена вважає вміння дітей будувати плани на майбутнє стосовно усіх сфер життєдіяльності. Запропоновані нею заходи по роботі з батьками та самими старшокласниками включають цикл бесід в позакласній виховній роботі за наступними напрямками: приклади складання планів на майбутнє професійне та сімейне життя; матеріальне благополуччя; моделювання та відпрацювання життєвих соціально-побутових ситуацій у формі дидактичних ігор [11].

Слід також відзначити, що негативний вплив на процес соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями чинять занижені вимоги сім'ї до цього процесу: дається взнаки гіперопіка та гіперпротекція, які стримують в дитині прояви особистісної активності у напрямку отримання власного економічного досвіду. Відповідно, уповільнюються або взагалі не формуються навички економічної поведінки, дитина стає більш інфантильною, несамостійною та невпевненою, що ускладнює її економічну соціалізацію в майбутньому [10, с. 299].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, економічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями забезпечує формування фінансової грамотності як однієї з ключових компетентностей, що передбачає наявність необхідного запасу економічних знань та їх постійне оновлення з урахуванням вимог часу; розвиток економічного мислення та економічної свідомості; формування економічної поведінки тощо. У роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями економічне виховання реалізується під час уроків, корекційно-розвиткових занять та позакласної роботи з урахуванням особливостей психічного розвитку дітей та змісту і специфіки організації освітньо-корекційної діяльності. Вагому роль в економічному вихованні відіграє сім'я, яка є реальним економічним середовищем для дитини, основним джерелом соціальних відносин. Тому необхідним вважаємо посилення ролі закладів освіти у напрямі економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями та поєднання зусиль сім'ї та закладу у процесі реалізації завдань економічного виховання з метою формування основ фінансової грамотності дітей. Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на дослідження рівня сформованості фінансової компетентності старшокласників з

інтелектуальними порушеннями та визначення ефективних форм і методів економічного виховання з метою її формування.

Список використаних джерел

1. Бахмат Н.В. Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в новій українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 21. С. 107-122.
2. Бондар В.І., Рейда К.В.) Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: навчальний посібник. Київ: «МП Леся», 2010. 168 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>
4. Загривий В.І. Формування у старшокласників пізнавального інтересу до економічних знань у позакласній роботі : автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. Київ. 1999. 13 с.
5. Кашуба Л.В., Черепнюк О.А. Формування економічної компетентності дітей у процесі наступності (заклад дошкільної освіти-початкова школа). *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2018. №7. С. 123-139.
6. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко, Н.А. Ярмола та ін. ; за ред.: О.В. Чеботарьової. Київ : ІСП НАПН України, 2019. 120 с.
7. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.
8. Міненко А.В., Грикун А.С. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» (варіативний модуль «Подорож у життя») для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2016. 39 с.
9. Падалка О.С. Дидактичне забезпечення економічної освіти і виховання у загальноосвітній і вищій школі. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. 2012. Т. 4. С.74-97.
10. Сербова О.В. Проблема економічної соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями у психологічному вимірі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 296-302.
11. Татяничикова І.В. Напрями оптимізації соціалізації підлітків з інтелектуальними порушеннями у спеціальному навчальному закладі. *Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-орієнтований посібник / за ред. І.Г. Єрмакова, К.С. Тороп, К.В. Рейди*. Дніпро: Інновація, 2018. С. 151-156.
12. Товстоган В.С. Економічне мислення як засіб формування соціально-трудової компетентності в учнів допоміжної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 23(1). С. 371-379.
13. Шпак О., Булаченко С., Примаченко Н. Фінансова грамотність – запорука життєвої успішності учнів. *Молодь і ринок*. 2017. №11 (154). С. 26– 31.
14. Ярмола Н. До питання соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах освітнього закладу. *Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-орієнтований посібник / за ред. І.Г. Єрмакова, К.С. Тороп, К.В. Рейди*. Дніпро: Інновація, 2018. С.269-272.

References

1. Bakhmat N.V. Formuvannya osnov finansovoi hramotnosti molodshykh shkoliariv na urokakh matematyky v novii ukrainskii shkoli. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2021. Vyp. 21. S. 107-122.
2. Bondar V.I., Reida K.V. Osoblyvosti formuvannya trudovoi kompetentnosti rozumovo vidstalykh uchniv: navchalnyi posibnyk. Kyiv: «MP Lesia», 2010. 168 s.
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>.
4. Zahryvyy V.I. Formuvannya u starshoklasnykiv piznavalnoho interesu do ekonomichnykh znan u pozaklasnii roboti : avtoref. dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.01. Kyiv. 1999. 13 s.
5. Kashuba L.V., Cherepniuk O.A. Formuvannya ekonomichnoi kompetentnosti ditei u protsesi nastupnosti (zaklad doshkilnoi osvity-pochatkova shkola). *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii*. 2018. №7. S. 123-139.
6. Kryterii otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen uchniv 5-10 klasiv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku: navchalno-metodychnyi posibnyk / avt.: O.V. Chebotarova, H.O. Blech, I.V. Hladchenko, S.V. Trykoz, I.V. Bobrenko, N.A. Yarmola ta in. ; za red.: O.V. Chebotarovoї. Kyiv : ISP NAPN Ukrainy, 2019. 120 s.
7. Mersianova H.M. Profesiino-trudove navchannya u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dlia rozumovo vidstalykh ditei: posibnyk. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2012. 80 s.
8. Minenko A.V., Hrykun A.S. Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Sotsialno-pobutove oriientuvannya» (variativnyi modul «Podorozh u zhyttia») dlia 5-10 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei z intelektualnymy porushenniamy. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy. 2016. 39 s.
9. Padalka O.S. Dydaktychne zabezpechennia ekonomichnoi osvity i vykhovannya u zahalnoosvitnii i vyshchii shkoli. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini*. 2012. T. 4. S.74-97.

10. Serbova O.V. Problema ekonomichnoi sotsializatsii ditei z intelektualnymy porushenniamy u psykhologichnomu vymiri. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Ser. 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhohiia*. 2015. Vyp. 30. C. 296-302.
11. Tatianchykova I.V. Napriamy optymizatsii sotsializatsii pidlitkiv z intelektualnymy porushenniamy u spetsialnomu navchalnomu zakladi. *Sotsialna i zhyttieva praktyka ditei z intelektualnymy porushenniamy v umovakh navchalno-reabilitatsiinykh tsentriv: praktyko zoriientovanyi posibnyk / za red. I.H. Yermakova, K.S. Torop, K.V. Reidy*. Dnipro: Innovatsiia, 2018. S. 151-156.
12. Tovstohan V.S. Ekonomichne myslennia yak zasib formuvannia sotsialno-trudovoi kompetentnosti v uchniv dopomizhnoi shkoly. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna*. 2013. Vyp. 23(1). S. 371-379.
13. Shpak O., Bulavenko S., Prymachenko N. Finansova hramotnist – zaporuka zhyttievoi uspishnosti uchniv. *Molod i rynek*. 2017. №11 (154). S. 26– 31.
14. Iarmola N. Do pytannia sotsialnoi adaptatsii ditei z intelektualnymy porushenniamy v umovakh osvitnoho zakladu. *Sotsialna i zhyttieva praktyka ditei z intelektualnymy porushenniamy v umovakh navchalno-reabilitatsiinykh tsentriv: praktyko zoriientovanyi posibnyk / za red. I.H. Yermakova, K.S. Torop, K.V. Reidy*. Dnipro: Innovatsiia, 2018. S.269-272.